מתוך "אשא עיני אל ההרים", ספר הכנס לחתונת-כהונתו, עורך: ר' יוחנן איזנבך, הוצאת משרד החינוך והתרבות/המחלקה לתרבות תורנית, ירושלים, תשל"ג

אתר דעת - מכללת הרצוג

הרב י' י' פרנקל

המשבר בציבור הדתי ודרכו של הרב אליו

כבוד היושב ראש, קהל נכבד.

אני מעריך את הקהל שהקדיש מזמנו בערב של מועד וחג לא לביקורים ולבילויים, אלא לשבת על המדוכה: מה עושים? אני מודה לח"כ אונא על דבריו, קראתי גם את המאמר של הרב ר' רפאל קצנלנבוגן במקורו, אני לא ידעתי שהרב יעקובוביץ העתיק אותו, ויש חלק רב בדבריו, שאני מסכים להם. אבל השאלה היא אם כל הוויכוח הזה הוא אקטואלי לשנת תשכ"ח. או — שאנחנו חוזרים לתקופה של ר' שמשון רפאל הירש והרב הילדסהיימר. חושבני שאני יכל להגיד בפה מלא: יש שינוי עצום בין מה שהיה לבין המציאות של היום.

הה"כ אונא דיבר על הרצוי ואני אולי אדבר יותר על המצוי, על מנת שמן המצוי נלמד על הרצוי. אני אצטט סיפור קטן של חכמינו במסכת ברכות, זה לא סיפור, זה יותר, אפשר לומר, הלכה, אבל היא מאפיינת מה שנדרש ממנהיג רוחני בימינו. ר' יוסי סיפר: "פעם אחת הלכתי בדרך, ונכנסתי לחורבה אחת מחורבות ירושלים להתפלל. בא אליהו זכור לטוב, והמתין לי על הפתח עד שסיימתי

www.daat.ac.il

תפילתי. כשסיימתי תפילתי אמר לי: שלום עליך רבי ומורי. מפני מה נכנסת לחורבה זו? אמרתי לו: להתפלל. אמר לי: היה לך להתפלל בדרך. אמרתי לו: מתיירא הייתי מפני ליסטים. היה לך להתפלל תפילה קצרה. באותה שעה למדתי ממנו שלושה דברים: למדתי שאין נכנסים לחורבה, למדתי שמתפללים בדרך, ולמדתי שה־מתפלל בדרך מתפלל תפילה קצרה". עד כאן הציטטה.

בעל ה"נודע ביהודה", בספרו "ציון לנפש חיה" שהוא פירוש על מסכת ברכות ובקיצור נקרא צל"ח, שואל: מניין למד שאין נכנסים לחורבה? האם מפני שהוא שאל אותו: בני, מפני מה נכנסת לחורבה זו?! ראשית כל, הוא אמר לו "חורבה זו", שנית האם כאשר אדם שואל: "מפני מה", זה מוכיח שהוא מתנגד?! אולי רוצה הוא ללמוד, רוצה הוא לדעת מפני מה? וכי כל מי שישאל אותי ברחוב איזה שהוא דבר "מפני מה", זה סימן שהוא מתנגד?! אדרבא, הוא רוצה לשמוע מפני מה. מניין למד איפוא שאין נכנסים לחורבה? עונה הצל"ח, הגדרה, שהיא הגדרה אופיינית, הצריכה לעמוד לנגד עיניו של כל מנהיג רוחני בישראל. הוא אומר: מקום שכתוב "למדתי ממנו" — אין פירושו מדבריו אלא ממנו; מהתנהגותו. "ובא אליהו והמתין לי על הפתח". מדוע לא נכנס? — "למדתי שאין נכנסין לחורבה". לא מפני ששאל אותי: "מפני מה נכנסת לחורבה זו". לא מכך למדתי, אלא למדתי ממעשיו, מהתנהגותו.

אני לוקח את זה כמוסו, כנושא לדברי. רבותי, נהיה, כמו שאמרתי, כנים עם עצמנו, ונדבר בתשכ"ז ותשכ"ח, הציבור התחיל לאהוב את הפשטות! אוהבים את הרמטכ"ל מפני שהוא פשוט יותר, מאלה שהיו לפניו. לא בגלל יתרון ידיעותיו. אנחנו מאמינים שכל מי שעמד בראש הצבא

www.daat.ac.il

ידע כמותו את הידיעות שנזקק להם ואת ההכנות. אבל אוהבים אותו מפני שהוא פשוט, מפני שהוא איננו מנופח, מפני שהוא אחד משלנו. אמרתי פעם: "נדב ואביהו" — אומרים חכמינו: נכנסו שתויי יין לקודש קודשים. איך אפשר להעלות על הדעת שאלו שהיו שקולים כנגד משה ואהרן, נעשו לפתע שיכורים?! נכנסו לקודשי קודשים שתויי יין?! — אבל יש שיכור ולא מיין! יש שיכרות של תפקיד, יש שהתפקיד משכר אותו. ויש שהתפקיד לא משכר אותו, והוא נשאר בתכונתו, באופיו, מה שהיה — זוהי הדוגמא שהציבור אוהב. היצגתי במקרה את הרמטכ"ל, מפני שהוא דמות אקטואלית. אבל הוא איננו יחיד! המ־ציאות היא, שהציבור חוזר ושונא את כל אותם הדברים המיותרים, שנתרבו במשך התקופה.

אפשר שלהבים מכם תהא זו הפעם הראשונה שהם שומעים, שחכמינו אומרים, "גדול מה שנאמר באיוב, ממה שנאמר באברהם אבינו". מה נאמר באיוב? — "איש אחד היה בארץ עוץ, והיה האיש תם וישר, ירא אלהים וסר מרע". וזהו התואר הגדול ביותר ועל זאת אומרים חכמינו, ש"גדול מה שנאמר באיוב ממה שנאמר באברהם אבינו". ואני רוצה להציע לא כבדיחה, ינסה היום מי שהוא לכתוב לרב בישראל תואר כזה: לכבוד הרב התם והישר, ירא אלקים וסר מרע. אם כך יעשה ירכוש לעצמו — שונא לעולם ועד! איך לא כתבת: "הרב הגאון"! איך לא כתבת "הרב האביר, הגדול, הענק"! כתבת לי תואר שכותבים לאיזה "בעל עגלה"?! וחכמינו לא התביישו ואמרו, שזהו גדול התארים! תם, ישר, ירא אלקים, וסר מרע. זה "גדול יותר ממה שנאמר באברהם אבינו"!

ואני אומר יש בזמננו אינפלציה בתארים, פעם היו אומרים

www.daat.ac.il

זאת כנגד החסידים שהרבו בייחוס תארים לרביים. נאמר: "שירו לה' שיר חדש תהילתו בקהל חסידים". וכך היו אומרים "שירו לה' שיר חדש" — צריך לשיר לה' שיר חדש, מפני "שתהילתו" — בקהל חסידים! על כל אחד ואחד כותבים "נורא תהילות", ... "תשבחות" וכו' זה מעלה חיוך אבל אין זו בדיחה. זו היא מציאות! יש אינפלציה בתארים, אשר איננה מתבטאת רק בתארים גרידא. אם ירצה חבר הכנסת אונא ימצא שיש משהו, מעין לבוש המסתיר גם את האיש וגם את האישיות בתוך ערפל של תארים. ואני אומר שהקהל והציבור רוצה ממש פשטות, נחזור לתקופה של "תם, וישר, וירא אלקים וסר מרע" — זהו העיקר. לא "ואידך פירושא" — אלא אין צורך יותר בפירושים. בחינת "למדתי ממנו".

ואם תשאלו מדוע ירדה השפעת הרבנים, אז אחת הסיבות הפשוטות, לדעתי היא, מפני שחסרה — וזו בעיה לא רק אצל רבנים, אלא לגבי כל המנהיגות — הדוגמא האישית. לא לומדים מדיבוריו של האדם, אלא לומדים ממעשה האדם. ועוד יותר מזה: אם האדם, באורח חייו, בתכונותיו, בהתנהגותו, מתנהג בדרך אחרת ממה שהוא דורש מן הזולת, אז לא רק שאיננו משפיע, אלא התוצאות הינן הפוכות מאלה למה שהוא מטיף ומצפה להן. זו נקודה אחת.

למדתי לדעת, כי אם בסביבתי גרים כ־6,000 ילדים ההולכים לבתי ספר, והחלק הניכר בהם איננו חובש כובע, והולך כמובן לבתי ספר חילוניים, אבל אם אני עובר ברחוב, אז הילד, מאיזה עדה שלא יהיה, באופן טבעי, שם את ידו על ראשו, מרכין ראש ואומר שלום — לא מפני שמישהו אמר לו. אלא מפני שהוא יודע, שאני אינני מוכיח

www.daat.ac.il

אותו בשער, ואיני מטיף לו מוסר, אבל הוא יודע בבית, שאם כואב הראש — פונים לרב! ואם נשבר הברז — פונים לרב. אל תצחקו. קרה מקרה כזה. ישבו אצלי בערב חורפי אחד בישיבת בוררות שלושה עורכי דין, השעה היתה כבר עשר בלילה ופתאום מתפרץ יהודי זקן מוכר דגים, ואומר: "וואָס טוט מען, עס האָט זיך צעבראָכען דער קראַן?!".

יושבים שלושת עורכי הדין, תמהים ומתמיהים: בשאלות כאלה פונים לרב?! — אמרתי: זהו, זה כוחה של היה־דות. היא איננה מצתמצמת בשטח של תשובות על שאלות איסור והיתר. רב בישראל היה אבא טוב! ולאב פונים בכל כאב. מישהו מהבית סר מהדרך הישרה — כיצד משפיעים? אין לך אדם שאין לו פרובלמה. אין לך אדם בלי בעיות. חלק גדול, כובש את הבעיות בעצמו וסובל בעצמו, אבל לו היה יודע ולו היה מרגיש, שיש מישהו שללא כל חשבו־נות, דואג את דאגותיו, משתתף בכאבו, מנסה יחד אתו לפתור, מנסה — אינני אומר שיכול לפתור כל בעיה, היה מקל הדבר הזה על לבו. דרכו של אדם למקום עוברת דרך בין אדם לחברו. כשהרב דואג את דאגתך, וכשהרב הוא כתובת בשבילך, בכל דבר, אתה גם תקבל את דבריו. אתה תקבל את הטפת המוסר. אתה לא רק תאזין אלא תקשיב. אתה תעמיד לביתך, למשפחתך, את הרב כדוגמא מוסרית: אתה רוצה לדעת איך צריך להיות יהודי — הסתכל עליו, על הרב.

השאלה של דוגמא אישית היא שאלה ראשונית במעלה. אם אדם יהיה מכופתר וישמור על הדיסטנץ ועל הכבוד — מה ישיג?

בוודאי שלא כל מי שלמד כך וכך דפים גמרא, הופך להיות

www.daat.ac.il

ל״צפנת פענח״. בהחלט. אלה הם שני דברים שונים. יכול להיות אדם שלמד מאות דפים גמרא, ובכל זאת איננו ״צפנת פענח״ ולא יוכל לפתור בעיות. בוודאי שאלה הם שני עניינים שונים.

אחד מגדולי ישראל הנודעים הגאון בעל ״אבני נזר״, ר׳ אברהמ׳לה סוכוצ׳ובר, כפי שרגילים לכנות אותו בעולם הלמדני, כותב בהקדמה לספרו המפורסם ״אגלי טל״ על ל״ט מלאכות השבת, יש ידיעת התורה ויש חכמת התורה. ידיעת התורה — אין בינה לידיעות אחרות, ולא כלום. ואילו חכמת התורה — זה תלוי עד כמה שהחומר והגוף הוא מזוקק. כדי לפרש זאת יארך הזמן. אבל אפשר לומר במלים קצרות, שזו התמצית של הדברים, שהזכרתי קודם. ידיעת התורה אינה מקנה עדיין זכות להיות ״צפנת פענח״. לעומת זאת חכמת התורה — אינה עניין של ידיעת כל כך הרבה ירושלמי או ר׳ עקיבא איגר, או רשב״א בעל־פה — לא זאת הבעיה! חכמת התורה תלויה בזיכוך החומר — אני רק מצטט את הרעיון שלו. כלומר, עד כמה שאדם מסוגל בעצמו להיות מזוכך ומטוהר, ולשמש דוגמא אישית — כך הוא יכול להשפיע יותר מחכמת התורה שבו.

אני רוצה לנגוע בנקודה שנייה, ואני יודע שלגביה לא אמצא דעה אחידה בקרב הקהל, אבל הלוא אנחנו מדברים כאן בפני קהל אשר כל אחד ואחד מפרטיו יש לו השקפת עולם, זו לא סתם הרצאה פומבית בפני אספה המונית. אני שוב אשתמש בציטטה תלמודית. חכמינו מספרים במסכת יומא: מעשה שהיו שני כוהנים רצים ועולים בכבש. כלומר, לפני שהגיעו שעבודת בית המקדש, הנעשית ע״י הכוהנים, תיעשה ע״י פייס, היו רוצים דווקא להלהיב, והיו

www.daat.ac.il

אומרים: "כל הקודם זכה!" כמובן, שכאשר הלכו להקריב את קרבן תמיד בבוקר, התחילה ריצה של פרחי כהונה, ושל כוהנים בכלל — וכולם רצים, וכל אחד רוצה להקדים את חבירו במצווה. מסופר במשנה, שהיות והיה מעשה, ששניים רצו ועלו בכבש המזבח ודחף אחד את השני ונש־ברה רגלו, הנהיגו מאז שעבודה תיעשה בפייס.

בגמרא מצינו נוסחה אחרת לגמרי: תנו רבנן. מעשה שהיו שניים רצים ועולים בכבש. הוציא אחד סכין ודקר את חבירו בלבו, ועדיין היה הקורבן (הנרצח) מפרפר — קודם כל בא אביו של תינוק, וראה שבנו מונח מוטל על הארץ כמעט גוסס, אז הוא אמר: הנה הוא עוד גוסס, כלומר, עדיין לא מת, הוא עדיין חי וטרם נטמא הסכין. תארו לכם אב עומד ליד גופת בנו, ומכל מחשבותיו פנוי הוא למחשבה, שהסכין חלילה לא יטמא! איבעיא להו — נשא־לה שאלה בבית המדרש: מה זה מוכיח? האם זה מוכיח, שטהרת המקדש היתה כל כך יקרה להם, עד כדי כך שאב שוכח את בנו הנרצח, וחושב על כלי המקדש שיישארו בטהרה? או שזה מוכיח פשוט, שדם נעשה זול, העולם נעשה אכזרי! הגמרא מגיעה למסקנה: דם נעשה זול! זה לא מוכיח על טהרה, לא מוכיח שהאדם הזה נעשה מלאך מן השמים, אלא אב שיכול להגיע ולעמוד ליד גופת בנו ולומר פתאום: ברוך השם, הסכין לא נטמאה! — אב כזה אינו דמות אבהות זהו אב אכזר, וזו עדות שדם הוא זול. וממשיכה הגמרא: עמד רבי צדוק במעלות האולם ואמר כך: כתוב בתורה: כי יימצא חלל באדמה ולא נודע מי הכהו, יש להביא עגלה ערופה. אנו, על מי לנו להביא? על העיר או על העזרה. געה כל העם בבכייה. עד כאן הגמרא.

www.daat.ac.il

ונשאלת השאלה: מה היה בהספדו של רבי צדוק כדי לזעזע את העם שיפרוץ בבכי? אתם שומעים את ההספד הזה. כתוב בתורה: כי יימצא חלל באדמה צריך להביא עגלה ערופה — אנו על מי לנו להביא. מהספד כזה געה כל העם בבכייה?! ועוד מה ההשוואה כאן לעגלה ערופה, הלוא כאן הרוצח לפנינו ואילו שם כתוב: "ולא נודע מי הכהו", כאן הוא עודנו עומד והסכין בידו, מה פשר ההספד הזה? כאן אני מגיע לנקודה. היו גם באותה תקופה מפלגות. והמפלגתיות חדרה גם לבין הכוהנים. התלמוד מלא מזה. עובדה היא, היו כוהנים שהשתייכו לכיתה זו או לכיתה אחרת.

רבי צדוק שהיה סמל לתורבן — הלוא ר' יוחנן בן זכאי ביקש: תנו לי רופא בשביל ר' צדוק, וצם 40 שנה, שבית המקדש לא ייחרב, דבר שראהו מראש. ר' צדוק הבין, שהתלהבות של מצווה איננה מסוגלת להביא לדקירת סכין ותהיה זו המצווה הקדושה ביותר. עד לידי סכין אין הדבר מגיע. אלא מה? — הם שייכים למפלגות שונות, מתנגדות זו לזו. לכאורה זה מתחיל בהתנגדות רעיונית, בסופם של דברים זה הופך גם לטינה אישית, אחר כך לשנאה אישית וכן הלאה. ושני אלה שנאו זה את זה מזמן, היה חסר רק הגפרור, והגפרור היה שהוא הקדים אותו בריצה, ותפש ממנו את המצווה. אמר ר' צדוק: הלוא גם כאן יש עגלה ערופה! הלוא לא נודע מי היכה אותו. האם זה שעומד בפנינו?! או שיש כאן אלה שחינכו והביאו לצורה שכזו. האם עלינו להביא על העיר, האם כאן לפנינו רק דוגמא של מה שמתרחש בעיר, או על עזרה — או שזה ענין לוקאלי, שהתרחש בעזרה. געה כל העם בבכייה — מפני שהרגיש שהוא נגע בנקודת התורפה.

www.daat.ac.il

אני חלילה וחלילה, איני רוצה להרחיק לכת להגיע עד כדי הדוגמא הזאת. ברוך השם, עוד לא הגענו לכך. אבל יש לומר משהו בקשר לדברי חבר הכנסת אונא שהעמיד כאן את השאלה והזכיר כמה וכמה פעמים: "והציבור דורש", "והציבור רוצה". ויפה מאד הדגיש, שההלכה דורשת דימוקרטיה. כל ההלכה מבוססת על דימוקרטיה, מפני ש"זקן ממרא" היה יכול להיות המופלא שבסנהדרין והמופלג ביותר. ואם הוא יצא בזדון נגד הכרעת הרוב היה דינו סקילה. יש לך דוגמא יותר דימוקרטית מכך!!

ודאי שאין ספק, שכל ההלכה היהודית מבוססת על היסוד ועל העיקרון של דימוקרטיה. אין שום ספק. אבל, לבוא ולומר בתקופתנו, בשנה שבה אנחנו עומדים, "הציבור דורש", "הציבור רוצה". איזו דעה יש לציבור? הלוא בסופם של דברים, לגבי הנהגה רוחנית האם באמת הציבור קובע?! האם הציבור נשאל?! אתה יודע חה"כ אונא כיצד בוחרים רב בישראל! האם באמת הדברים נעשים לפי אותן התכונות, לפי אותם הקווים, ולפי אותם הסעיפים שאתה קבעת אותם ושאני מסכים להם, במאה אחוז? האם זוהי המציאות שלנו? המציאות הזאת לא קיימת כלל. הציבור לא נשאל, הרב לא נבחר ע"י הציבור. ועל פי רוב ב־99% הוא לא נבחר על פי אותם הכללים, אפילו לא על פי חלק מהם. ולפעמים הוא נבחר אפילו אם יש לו תכונות מנוגדות לאלה שהזכרת. זוהי המציאות. לכן אמרתי, שאני אולי לא אדבר כל כך על הרצוי כמו על המצוי. אם כי בוודאי תגידו: הלוא כאן אספה העוסקת במה שהיה צריך להיות. אבל המצוי, מה שהמציאות מוכיחה לנו ממנה רוצה להגיע אל הרצוי.

www.daat.ac.il

ושוב אחזור בקשר לכך אל הגמרא; אל הסיפור הידוע, על קמצא ובר קמצא, הוא הביא קרבן, ביקש להקריבו, עשה בדרך מום בדוקין שבעין, ואחר כך באו ושאלו את החכמים מה לעשות, כאן פיתח הרב עזריאל הילדסהיימר רעיון הלכתי נפלא. רצו להקריב, בא זכריה בן אבקולס ואמר: יאמרו "בעלי מומין קרבין על גבי מזבח", לא ניתן להקריב! אז אמרו: אם כן הוא יחזור ויגיד למלך שלא נתנו להקריב קרבנו, ואז הוא מעמיד בסכנה את כל קיומנו, אז אולי צריך לסלק אותו. שוב מתערב זכריה בן אבקולס ואומר: "יאמרו המטיל מום בקדשים ייהרג!" התוצאה: — גם לא הקריבו, גם לא הרגו אותו, ואמרו חז"ל אחר כך: "ענוותנותו של זכריה בן אבקולס החריבה את בית אלוקינו"! הענווה של זכריה בן אבקולס החריבה את בית המקדש. והשאלה שנשאלת — מה עושה כאן המלה "ענווה", לגבי אדם המטיל וטו. כל מה שאתה רוצה לעשות — הוא מרים את היד ואומר: אינני מרשה. נוכל לומר: זוהי חסידות מופרזת, צדקות מופרזת. אבל ענווה בוודאי שאין כאן. ענווה נקרא אדם שהולך לו בצידי דרכים, אינו מתערב, אינו מביע דעה. וכאן אנו קוראים פתאום: "ענוותנותו של זכריה בן אבקולס"!

אלא עיקרו של דבר כך הוא: זכריה בן אבקולס היה המופלא שבסנהדרין. הכלל היה: כאשר דנו בדיני נפשות החלו מן הצד. תמיד היו צריכים להתחיל מהקטן שב־סנהדרין, מפני שאם יתחיל המופלא שבסנהדרין להגיד את דבריו, כתוב: "לא תענה על ריב", לא תענה על רב — ואסור איפא לחלוק על דבריו. אלא שזכריה בן אבקולס החשיב את עצמו לקטן שבסנהדרין, לכן הוא אמר בראשונה את דעתו, ואחר כך אסור היה כבר לחלוק על דבריו,

www.daat.ac.il

נמצא שענווה שלו החריבה את בית אלוקינו. אילו היה מכיר בעצמו, שהוא איננו הקטן אלא המופלא שבסנהדרין, לא היה אומר את דעתו בראשונה — והיה מחכה לסוף. זה מה שאמר רבי עזריאל הילדסהיימר. אלא שאפשר להו־סיף נופך ולומר זכריה בן אבקולס לא אמר כאן את דעתו בכלל. ולא קבע את ההלכה כפי שהיא. שאלו אותו: אולי נקריב על גבי מזבח? והוא ענה אמנם, אתם צודקים, זו רק הוראת שעה, זה עניין של פיקוח נפש, של סכנה לקיום ישראל. אולי באמת צריך להקריב. אבל יאמרו: "בעלי מום קרבים על גבי מזבח"! הלוא חמומי מוח שבין החרדים יצעקו חמס, שבעלי מומים הקריבו על גבי המזבח! לך תאמר להם: אין מקריבים בעלי מומים על המזבח, לא היה ולא נברא, זה מקרה מיוחד במינו, זה עניין של פיקוח נפש, זה עניין של פיקוח נפש של כלל ישראל. הם לא ירצו לשמוע, הם יצעקו חמס: בעלי מומים הקריבו על גבי המזבח! אם כך — אמרו — צריך איפוא לסלק אותו. — לסלק אותו?! הוא אומר: "יאמרו אנשי הליגה נגד כפייה דתית, יצעקו: 'המטיל מום בקדשים ייהרג?!' — אתם רואים הדתיים הללו?! וכי מה הוא עשה? — רק שרט שריטה, הטיל מום בקדשים, אז הרגו אותו! לך וספר שלא בגלל זה הרגו אותו אלא על שהיה מלשין ומוסר, ורצה להעמיד אותנו בסכנה! — הם לא יגידו כך, הם יצעקו חמס: הדתיים הרגו אותו, רק מפני ששרט שריטה בעין. בדוקין שבעין. יאמרו: המטיל מום בקדשים ייהרג". אמרו חכמינו: זכריה בן אבקולס, תאמר מה שתאמר, אבל תאמר מה שאתה אומר! אם דעתך היא שאין להקריב — מוכנים לקבל את דעתך. אם דעתך היא שאין צריכים להרוג אותו — מוכנים לקבל את דעתך. אבל הרי אתה

www.daat.ac.il

אינך אומר את דעתך שלך כלל, אלא אתה אומר, יאמרו פה ויאמרו שם. מה שיגידו אחרים, — זו ענוותנות שלא במקומה. ענוותנותו של זכריה בן אבקולס החריבה את בית אלוקינו. הווה אומר את דעתך, ואל תגיד לי מה שיאמרו אחרים. אל תקבע את אורח חייך לפי מה שיאמרו. אני אומר: רב בישראל, כיום דרוש יותר לחילוניים מאשר לדתיים! מפני שהאדם הדתי מקבל כל מה שדרוש לו. בכל בית מדרש יש מגיד שיעור, בכל שכונה יש רב ויש מורה הוראה, ויש למדן ויש יהודי שאפשר ממנו ללמוד תורה ולשמוע ממנו תורה. הבעיה היא היום שמנהיג דתי צריך לקרב את החלק הגדול החילוני. בביקוריי באפעל, בבית ברל, בסמינר הקיבוצים וכו' אני עד לעובדה שיושבים צעירים בסמינריונים, שהם בבחינת "תינוק שנשבה". הם מעולם לא שמעו מהי יהדות. לא שאתה צריך להיות במצב "ודע מה שתשיב לאפיקורוס". הוא בכלל אינו יודע אפי־קורסות, הוא אינו יודע מהי דת, הוא אינו יודע דבר. אין לו מבית אבא כלום, ולו ראיתם באיזה צימאון הם יושבים ומקשיבים פעורי פה. לא רק שלא עייפו משמוע אלא שאלו וחזרו ושאלו ונפתחו לפניהם עולמות חדשים! השאלה היא, אם מנהיג בישראל מרגיש בנפשו שהוא אח־ראי גם כלפי העתיד של הנוער הזה. אינני אומר, שאנחנו יכולים לעשות מהם צדיקים גמורים, אבל אנחנו חייבים לבוא אתם בדברים, לבוא אתם במגע.

אני אומר: שתפקידנו כיום להיות "כזית במקום מרה", (מסכת חולין) במקום המר ביותר להיות ה"כזית", אבל ה"כזית" צריך להיות במקום הרע ולא להתבצר במקומות סגורים. אדרבה והלואי חבר הכנסת אונא, שהציבור ידרוש,

www.daat.ac.il

אתר דעת - מכללת הרצוג

ושהציבור יגיד, ושיקשיבו לציבור. ואם הרב ייבחר ויהיה לפי אותם הפרינציפים, לפי אותן התכונות, לפי אותם הכללים הדימוקרטיים, וכן הלאה, כפי שהזכיר כאן, אז אני בטוח, שעוד לא אבדה התקווה להשיב את המצב הדתי בישראל על תיקונו.

www.daat.ac.il